

MustRead

AKATEMIA, KORONAVIRUS, POLITIIKKA, PUOLUEET, SOPIMISEN TULEVAISUUS, TERVEYS

Koronapandemia haastoi demokratian – nyt on aika ottaa oppia kritiikistä

Pandemiakriisin jälkihoidossa tulee kiinnittää huomiota vastavirtanäkemyksien ja hiljaisten äänten esiin tuomiseen. Täytyy tunnustaa avoimesti, että kaikki ei ole sujunut yksilön kannalta reilusti. Kansalaisten on näin helpompi hyväksyä se, että kaikki päätösten ikävät seuraukset eivät ole epäonnistumisia, kirjoittaa Suomen Akatemian yhteydessä toimivan strategisen tutkimuksen PANDEMICS-ryhmä. VAPAA LUKUOIKEUS

Johanna Rainio-Niemi, Timo Pankakoski, Matilda Sorkkila, Saara Ylisaukko-oja, Heini Hakosalo, Ville-Pekka Sorsa

Helsingin yliopisto, Jyväskylän yliopisto, Oulun yliopisto, Tampereen yliopisto, Turun yliopisto 22.9.2022

8:00

Koronapandemia muistutti, että kriiseillä on tapana koetella demokratiaa. Konkreettisimmillaan se tarkoitti, että menemällä äänestämään kansalainen otti riskin saada vakavan tartunnan.

Eri puolilla Suomea ja Eurooppaa järjestettiin viime keväänä (28.4 ja 9.6.2022) dialogeja demokratian puolustamisesta. Yksi keskusteluista käytiin strategisen tutkimuksen Pandemiat yhteiskunnallisena haasteena (PANDEMICS) -ohjelman tutkijoiden kesken. Tutkijoiden dialogissa keskityttiin pohtimaan, mitä voimme oppia korona-ajasta tulevaisuuden terveyskriisien varalle.

Mikä näyttää alkuun ongelmalta, voi lopulta vahvistaa demokraattista kulttuuria.

Esiin nousivat muun muassa tarve päätöksenteon perusteiden avaamiseen ja pandemia-aikana valokeilaan nousseiden demokratian haavoittuvuuksien korjaamiseen. Näitä haavoittuvuuksia ovat muun muassa kasvava eriarvoisuus ja oikeusturvan heikkeneminen.

Myös se tunnistettiin, että tarkastelun aikaperspektiivi vaikuttaa tulkintoihin terveyskriisin vaikutuksista. Se, mikä näyttää alkuun ongelmalta, voi lopulta vahvistaa demokraattista kulttuuria.

Demokratia rakentuu luottamuspääomalle

Demokratiaa rakennetaan pitkällä aikajanelalla luottamuspääomalle, sosiaalisen osallisuuden sekä koetun oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvon varaan. Tämä perusta horjui korona-aikana vääjäämättä. Jopa ihmis- ja perusoikeuksia jouduttiin priorisoimaan ja rajoittamaan. Valmiuslaki ja poikkeusolot tarjosivat laillisen kehikon päätöksille.

Ruotsalaisen politiikan tutkijan *Bo Rothsteinin* mukaan luottamuspääoman kannalta keskeistä kuitenkin on, miten hallintovaltio ja lainkäyttö toteutuvat ihmisten arkipäivässä. Onko ihmisillä keinoja ajaa asiaansa ja saavatko he oikeudenmukaisia päätöksiä kohtuullisessa ajassa?

Pandemia on epäilemättä heikentänyt kokemusta oikeusturvasta. Keväällä 2022 tuomioistuinlaitokset käytännössä sulkivat ovensa. Seurauksena oli ruuhkia ja

oikeudenkäynnin keston pidentyminen. Myös laillisuusvalvonta, esimerkiksi suljettuihin laitoksiin tehtävät tarkistuskäynnit, ontui koronarajoitusten aikana. Onkin syytä pohtia, kuinka demokraattisen oikeusvaltion ydintoiminnot saadaan paremmin turvattua myös poikkeusoloissa.

Kriisi nopea, demokratia hidas

Kriisissä päätösten on oltava nopeita ja toimien tehokkaita. Kaikkia näkökantoja ei voida huomioida eikä arvoja ehditä kilpailuttaa akuutissa tilanteessa. Siksi päätöksiä on houkuttavaa perustella välttämättömyydellä. Välttämättömiä ne eivät kuitenkaan ole, vaan päätökset tekee se taho, jolla siihen on valtuudet – poliittisella vastuulla.

Kriisissä punnitaan eri tavoitteita, eri väestönosien etuja ja jopa toistensa kanssa ristiriidassa olevia perusoikeuksia ja päätetään, mikä painaa eniten. Kyseessä on monimutkainen vaihtokauppa: ei ole täydellistä, demokraattista ja oikeudenmukaista kriisinhallinnan mallia.

Moni kokee jäävänsä kuulematta. Juuri se on pahinta osallisuuden ja demokratian kannalta.

Moni kokee jäävänsä kuulematta. Juuri se on pahinta osallisuuden ja demokratian kannalta. Erityisesti koronapandemian alussa myös mediakeskustelu oli pikemminkin oikeuttavaa ja konsensusta muodostavaa kuin tehtyjä päätöksiä kyseenalaistavaa ja eriäviä näkemyksiä etsivää.

Siksi kriisin jälkihoidossa tulee kiinnittää huomiota myös vastavirtanäkemyksen ja hiljaisten äänten esiin tuomiseen. Se, että kaikki ei ole sujunut yksilön kannalta reilusti, täytyy tunnustaa avoimesti. On oltava kärsivällisyyttä perustella, miksi tietty oikeus tai näkökulma on asetettu toisen edelle.

Kun pandemian jälkipyykki pestään läpinäkyvästi, kansalaisten on helpompi hyväksyä se hinta, millä jotain on saatu: kaikki päätösten ikävät seuraukset eivät ole epäonnistumisia.

Polarisoitumisen kierre katkaistava

Hyvinvoinnin polarisoitumista on korona-aikana havaittu monella mittarilla. Sekä tauti että sen demokratiavaikutukset kohdistuvat eri tavalla eri kansalaisiin. Merkittävä osa pandemian kuormasta näyttää kaatuneen heille, jotka olivat jo valmiiksi haavoittuvassa asemassa. Osa ihmisistä putosi täysin tukiverkkojen ja palvelujen ulkopuolelle.

Jos yhteiskunnan tai hallintomuodon kehittyneisyyttä mitataan sillä, kuinka se kohtelee heikoimmassa asemassa olevia, pandemia on tarkoittanut selvää takapakkia. Perusoikeuksien ja ihmisarvon toteutumisesta on syytä olla huolissaan jopa demokraattisessa oikeusvaltiossa.

On tärkeää tunnistaa kaikkein haavoittuvimmat ryhmät.

Siksi nyt on syytä kerätä tietoa, jonka avulla päätösten vaikutuksia voidaan seuraavissa terveystilanteissa punnita paremmin. On tärkeää tunnistaa kaikkein haavoittuvimmat ryhmät ja selvittää, miten voimme tulevaisuudessa välttää sellaisia terveystilanteita hallinnan toimia, jotka aiheuttavat ongelmien kierteitä ja jopa ajavat seuraavankin sukupolven ahdinkoon.

Hyvinvoinnin kurjistuessa heikkenevät myös mahdollisuudet osallistua demokraattiseen keskusteluun ja päätöksentekoon. Samalla yhteiskunnallinen epäluottamus lisääntyy. Pandemian vaikutukset osallisuuden kokemukseen saattavat olla yllättävän pitkäaikaisia: kriisin aikainen passivoituminen voi jäädä pysyväksi. Äänestysaktiivisuudella on taipumusta periytyä myös seuraaville sukupolville.

Kovista toimista turvaa

Demokratian ikuisuushaaste on, että enemmistön valinnat eivät ole välttämättä niitä, jotka lopulta miellyttävät enemmistöä. Näin siksi, että seuraukset eivät ole tiedossa valintoja tehtäessä.

Tämä näkyi myös koronan hallinnassa. Mitä kovempia toimenpiteitä – myös epädemokraattisia – päätöksentekijät esittivät, sitä suosittumiksi he tulivat. Sivuvaikutukset nousivat keskusteluun vasta myöhemmin.

Kyseessä voi olla sama psykologinen mekanismi, joka johtaa populistien suosioon

kriisiolosuhteissa. Maltillisten hallinnollisten keinojen sijaan haluamme yksioikoisia vastauksia ja voimakkaita toimia, joilla on heti näkyviä vaikutuksia.

Toisaalta voimakkaat rajoitustoimet voi nähdä myös suotuisina demokratialle, silloin kun ne lisäävät kansalaisten hyväksyntää vallanpitäjiä ja demokraattista järjestelmää kohtaan.

Kun akuutti pelkoreaktio laantuu, konkreettisen turvan tarpeen rinnalle mahtuu muitakin arvoja. Yhteiskunnallinen ilmapiiri voi suhteellisen lyhyessä ajassa kääntyä rajoitusten jyrkästä puolustamisesta niiden yhtä jyrkkään vastustamiseen. Tällöin myös demokraattisen järjestelmän hyväksyttävyyys voi joutua tulilinjalle.

Demokratian kannalta emme olekaan viime vuosina kokeneet vain yhtä pandemiaa, vaan monta erilaista. Kun jälkiviisaina punnitaan erilaisia toimia, niihin suhtautumista ja demokratian toteutumista, olennaista on huomioida paikallinen ja ajallinen konteksti. Se mitä tiedettiin maaliskuussa 2020 on jotain aivan muuta mitä tiedettiin maaliskuussa 2021, saati syyskuussa 2022.

Ensimmäisenä koronakeväänä vasta arvailtiin, miten korona tarttuu ja millaisilla toimilla leviämistä voidaan ehkäistä. Myöhemmin kävi selväksi, että korona ei taltu millään kohtuullisilla rajoitustoimilla, mutta leviämistä voidaan rokotteita odotellessa hidastaa. Syyskuussa 2022 tiedämme jo siitäkin, millaisia haittoja rajoituksista on koitunut. Kenties ilmeisin on koulujen sulkemisen lisäämä lasten ja nuorten pahoinvointi.

Kriisi herättää

On lohduttavaa, että historiasta löytyy esimerkkejä siitä, kuinka pidemmällä tähtäimellä isoista kriiseistä, olivatpa ne sotia tai epidemioita, on ollut hyötyä demokratiakehityksen kannalta.

Esimerkiksi kokemus omien perusoikeuksien loukkauksesta voi herättää kansalaisen tekemään valituksen oikeuskanslerille, tai tyytymättömyys koronatoimiin saada nousemaan barrikadeille. Kriisi voi näin pakottaa ruususen unesta yhteiskunnalliseen valveutumiseen.

Mukaan tulisi saada myös syrjäytymiskierteessä olevat perheet.

Korona-ajan vakiinnuttamat etäosallistumisen mahdollisuudet voivat lisäksi helpottaa aiemmin esteellisten ryhmien pääsyä mukaan yhteiskunnalliseen keskusteluun. Mukaan tulisi saada myös syrjäytymiskierteessä olevat perheet. Demokraattisen kulttuurin vahvistamiseksi olisi varmistettava, että lapset pääsevät kiinnittymään siihen.

On mielenkiintoista nähdä, millainen poliittinen sukupolvi kasvaa ikäluokasta, joka muistaa pandemian nuoruutensa avainkokemuksena. Kuten muissakin ryhmissä, myös opiskelijoissa on jo nyt havaittu polarisoitumista, mikä yleensä johtaa politisoitumiseen.

Hiusmurtumat esiin

Epidemioiden historian tutkimuksessa toistuvan ajatuksen mukaan epidemiat tuovat esiin ”hiusmurtumia”, sisäisiä jännitteitä, jotka uhkaavat yhteiskunnan koheesiota, mutta joita ei välttämättä havaita ennen kuin kriisi nostaa ne esiin.

Kriisillä voi siis olla myös myönteinen seuraus. Ongelmiin, kuten lasten kaltoinkohteluun tai oikeudenkäyntien venähtämiseen, on pakko tarttua, kun ne kärjistyvät.

Ennen kaikkea meidän tulisi oppia oppimaan.

Oppimista voi kuitenkin hidastaa se, että kriisi poikii tyypillisesti useita jälkikriisejä. Esimerkiksi oikeuslaitoksessa ja terveydenhuollossa koronan aiheuttaman ruuhkan purkamisen syö nyt resursseja siltä, että tehtäisiin tulevaisuuteen suuntaavia toimintatapuutauksia.

Ennen kaikkea meidän tulisi oppia oppimaan, jotta voisimme toipua koronasta ja kohdata seuraavan kriisin entistä kestävämpänä ja toimintakykyisempänä yhteiskuntana. Mitkä ovat koronapandemian pitkän tähtäimen vaikutukset ja oliko itse sairaus vai lääke pahempi demokratian kannalta – siitä sanovat viimeisen sanan tulevat historioitsijat.

Pandemiat yhteiskunnallisena haasteena (PANDEMICS) -tutkimusohjelma keskittyy pandemioiden aiheuttamiin kriiseihin ja niiden laajamittaisiin yhteiskunnallisiin vaikutuksiin. PANDEMICS-tutkijoiden keskustelu oli yksi Demokratian puolustusdialogeista, joita koordinoivat DialogiAkatemia, Erätauko-säätiö, Sitra,

valtioneuvoston kanslia ja valtiovarainministeriö.

Tämä artikkeli perustuu keskusteluun, jossa olivat mukana Johanna Rainio-Niemi , Timo Pankakoski, Matilda Sorkkila, Saara Ylisaukko-oja, Heini Hakosalo ja Ville-Pekka Sorsa.

Artikkelin ovat koonneet Tiina Huttu (tiedeviestinnän asiantuntija, Iitla) ja Marjo Kurki (PANDEMICS-ohjelmajohtaja, Iitla).

Johanna Rainio-Niemi

Johanna Rainio-Niemi toimii apulaisprofessorina Helsingin yliopistossa.

Timo Pankakoski

Timo Pankakoski on kollegiumtutkija Turun yliopistossa.

Matilda Sorkkila

Matilda Sorkkila on dosentti Jyväskylän yliopistossa.

Saara Ylisaukko-oja

Saara Ylisaukko-oja on projektitutkijana Turun yliopistossa.

Heini Hakosalo

Heini Hakosalo on dosentti ja Tieteiden ja aatteiden historian yliopistotutkija Oulun yliopistossa.

Ville-Pekka Sorsa

Ville-Pekka Sorsa on dosentti Helsingin yliopiston valtiotieteellisessä tiedekunnassa.

Tämän sisällön mahdollistavat Helsingin yliopisto, Jyväskylän yliopisto, Oulun yliopisto, Tampereen yliopisto ja Turun yliopisto.
Journalistinen päätösvalta on MustReadin toimituksella.

Tämä artikkeli on julkaistu Creative Commons CC BY-ND 4.0 -lisenssillä.

Tutustu muihin vapaan lukuoikeuden Akatemia-artikkeleihin

Piditkö artikkelista?

**REKISTERÖIDY JA KOKEILE MUSTREADIA
14 PÄIVÄÄ MAKSUTTA**

Keskustelu

Google Test User 24.9.2022 04:09

google-play-test-user

Anneli Larmo 26.9.2022 16:09

Hyvä ja ajatuksia herättävä kirjoitus.
